

दिनानाथ मनोहर

नजरिया
बदल गया

कथा चष्मामुक्तीची

नजरिया बदल गया

हे पुस्तक विनामूल्य आहे

पण फुकट नाही

यामागे अनेकांचे कष्ट व पैसे आहेत.

हे वाचल्यावर खर्च करा ३ मिनिटे

१ मिनिट : लेखकांना हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा

१ मिनिट : ई साहित्य प्रतिष्ठानला मेल करून हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा.

१ मिनिट : आपले मित्र व ओळखीच्या सर्व मराठी लोकांना या पुस्तकाबद्दल आणि ई साहित्यबद्दल सांगा.

असे न केल्यास यापुढे आपल्याला पुस्तके मिळणे बंद होऊ शकते.

दाम नाही मागत. मागत आहे दाद.

साद आहे आमची, हवा प्रतिसाद.

दाद म्हणजे स्तुतीच असावी असे नाही. प्रांजळ मत, सूचना, टीका, विरोधी मत यांचे स्वागत आहे. प्रामाणिक मत असावे. ज्यामुळे लेखकाला प्रगती करण्यासाठी दिशा ठरवण्यास मदत होते. मराठीत अधिक कसदार लेखन व्हावे आणि त्यातून वाचक अधिकाधिक प्रगल्भ व्हावा आणि अखेर संपूर्ण समाज एका नव्या प्रबुद्ध उंचीवर जात रहावा.

ई साहित्य प्रतिष्ठान

सादर करीत आहे

नजरिया बदल गया
(कथा चष्मामुक्तीची)

लेखक

दिनानाथ मनोहर

नजरिया बदल गया

लेखक... दिनानाथ मनोहर

पत्ता- अवकाश, ३२ वागेश्वरीनगर, नंदुरबार-४२५४१२

फोन नम्बर : ९४०३४२२६२७

ई मेल : dinamanohar@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क लेखकाकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण व नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी लेखकाची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957 read with Sections 43 and 66 of the IT Act 2000. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

प्रकाशक : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.in

www.esahity.com

esahity@gmail.com

eSahity Pratishthan

eleventh floor

eternity

eastern express highway

Thane.

Whatsapp: 7710980841

प्रकाशन : २२ ऑक्टोबर २०२०

©esahity Pratishthan®2020

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फ़ॉरवर्ड करू शकता.

• हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई साहित्य प्रतिष्ठानची परवानगी-

दिनानाथ मनोहर

दिनानाथ मनोहर
वयाची ऐंशी वर्ष
ओलांडलेले एक तरूण
लेखक आहेत. त्यांना पाहून
वा त्यांच्या लेखनाचा,
समाजकार्याचा व इतर
कामाचा झपाटा बघून
त्यांच्या वयाचा पत्ता लागत
नाही.

यात जसा त्यांच्या चष्मा न लावण्याचा भाग आहे, तेवढाच
त्यांनी आदिवासींबरोबर जगलेल्या मुक्त पर्यावरणाचा आणि
त्यांच्या कायम नाविन्याचा शोध घेणाऱ्या उत्साही, तंत्रस्नेही,
प्रागतिक विचारांचाही आहे.

तसे ते पन्नासहून अधिक वर्षे लिहीत आहेत. १९७५ साली
ग्रंथाली प्रकाशनावर रोबो ही कादंबरी प्रकाशित करून ते साहित्य
क्षेत्रात उभे राहिले. ते पन्नास वर्षे लिहीतच आहेत. अनेक

नियतकालिके व सामाजिक चळवळींसाठी त्यांचे साहित्यिक योगदान फ़ार मोठे आहे. वयाची आठ दशके उलटल्यावरही ते तरूणांच्या विविध उपक्रमांत भाग घेत असतात.

कबीरा खडा बाजार में(लोकवाङ्मय गृह), मन्वंतर(राजहंस प्रकाशन), प्रदेश साकल्याचा (मुद्रा), आंदोलन, सीमांत(ग्रंथाली). रोबो(शब्द प्रकाशन), फत्ते तोरणमाळ या कादंबऱ्यांसह त्यांची डझनाहून अधिक पुस्तके प्रकाशित झाली आहेत. मराठीतील लेखकांसाठीचा जीवनगौरव मानला जाणारा “भाऊ पाध्ये पुरस्कार” त्यांना लाभला आहे. त्यांच्या अनेक पुस्तकांना मोठमोठ्या पुरस्कारांनी गौरवले गेले आहे.

त्यांचा “जगावेगळ्या” हा विज्ञानकथासंग्रह लवकरच येत आहे. सुमारे पन्नास वर्षांची त्यांची लेखणी आताही सातत्यपूर्ण नवनिर्मिती करत असते.

प्रस्तुत पुस्तकातील लेखमालिका त्यांनी फ़ार पुर्वी लिहीली असून ते पुस्तिकारूपाने ई साहित्यवर प्रथमच येत आहे.

नजरिया बदल गया

दिनानाथ मनोहर

आता वयाच्या साठव्या वर्षी सर्व अयवय हळू हळू दुर्बल होत जाणार, मेंदुतील पेशीं कमी होत जाणार, आता राहिलेली वर्षे पायच्या जपून सांभाळत उतरायच्या आणि तळाला पोचायचे, किंवा मध्येच छातीला हात लावून कोसळायचे आणि गुरुत्वाकर्षाच्या नियमानुसार तळाला पोचायचे असं गृहीत धरून मी भर तारुण्यात न पाहिलेली स्वप्नं पाह्यला सुरुवात केली होती. तसं म्हटलं तर ह्या सर्व स्वप्नांचा आशय साधारणतः एक असला तरी मी त्याच्या वेगवेगळ्या व्हर्जन्स तयार केल्या आहेत. आर्ट फिल्मसचा एक दिग्दर्शक त्याच्या मुख्य फिल्मचं शुटींग संपवत असताना, त्या फिल्मचा शेवटाच्या दोन तीन व्हर्जन्स तयार करायचा, आणि त्यातून एक शेवट निवडायचा. मीही तीच पध्दत लाजलज्जा, भीडभाड न ठेवता लाटली आहे. आता मी सर्व व्हर्जन्स काही तुम्हाला सांगणार नाही. पण स्वप्नाचा आशय काय आहे हे समजण्यासाठी निदान एक व्हर्जन तरी सांगावीच लागेल.

माझ्या एका मित्राच्या वडलांच्या बाबतीत मी कहाणी हकिकत म्हणून ऐकली होती. तर मी आरामखुर्चीवर पेपर वाचीत असताना, कुणीतरी अत्यंत आदबीने माझी तंद्री भंग होणार नाही

अशी काळजी घेत जवळच्या स्टूलावर चहाचा वाफाळता कप ठेवून जाते. मी पेपरवरची नजर न काढता, एका हाताने पेपर मांडीवर टेकवत उजवा हात लांबवतो, स्टूलाकडे न पाहता कपाचा कान शोधतो, कानात तर्जनी अडकवून कप तोंडाला लावतो, पहिला घोट घेतो, काहीवेळ जिभेवर सांभाळत मग तो घोट मी खाली घशाकडे ढकलतो. चहाची चव जिभेवर रेंगाळत असतानाच चहामुळे येणारा तजेला अनुभवण्याचा यत्न करतो. मग कप स्टूलावर ठेवतो, परत काही ओळी वाचल्यावर हात लांबवतो, दुसरा घोट घशाकडे ढकलतो. पेपरच्या मजकूरावरील नजर न वळवता, गरम गरम चहाचे घोट घेत चहा संपवून समाधानाने कप बाजूला स्टूलावर ठेवतो, मग दोन्ही हातांनी पेपरला बोटांच्या पकडीत धरून पेपर नजरेसमोर आणतो, आणि किंचित काहीतरी विचित्र वेगळी जाणीव होते,

काहीतरी होतंय, मेंदुत का छातीत? प्रश्नाचं उत्तर मिळण्याच्या आधीच पेपर माझ्या चेहऱ्यावर आणि छातीवर पडतो, दोन्ही हात ढिले होऊन खाली लोंबू लागतात, माझे पायही मांड्यापासून ढिलावून दोन्ही बाजूला सरकतात. हृदयाची धडधड हळू हळू मंद होतेय, श्वासोच्छवास मंदावतोय, कलकत्ता मेल व्हिक्टोरिया टर्मिनसला पोचल्यावर तिचे वाफेचे इंजिन जसे थांबताना दीर्घ पण जोरदार उसासे सोडायचे, छातीतून तसे काही उच्छवास सुटतात,

दोन ठोक्यामधील अंतर वाढत जाऊन शेवटचा ठोका पडतो, पण तो शेवटचा ठोका होता हे मला कळतच नाही. छातीचा भाता थांबला आहे.

थोडक्यात शरीर आणि मन पूर्णपणे कार्यरत असताना, आणि जाणीवेच्या ताब्यात असताना, आपल्याला शांत व वेदनारहीत मृत्यू यावा अशा ह्या स्वप्नाचा आशय असतो. तेच तेच स्वप्न पाहून कंटाळा येऊ नये म्हणून मी स्वप्नाचा आशय न बदलता त्याचे तपशील बदलत राहातो. म्हणजे माझ्या भोवतालचे सभोवताल बदलतो, बाकी हृदय थांबल्यावर माझंही स्वप्नही थांबते. काहीजण आपण मेल्यावर आपल्या आप्तांच्या, स्वकीयांच्या, इष्ट मित्रमैत्रिणींच्या प्रतिक्रिया काय असतील ह्याचेही स्वप्न रंगवीत असतील. पण मी तसे स्वप्न रंगवित नाही. तशी माझ्या कल्पनाशक्तीची उड्डाणक्षमता मर्यादितच आहे.

पण असं सुखान्त शेवटाचं स्वप्न पहात असूनही सिंदबादच्या सफरीतील पाठीवर स्वार झालेल्या म्हाताऱ्याप्रमाणे, गेल्या दोन दशकांपासून माझ्या नाकावर ठिय्या मारून बसलेला माझा चष्मा माझ्या नाकाला मुक्त करेल हे स्वप्न कधी पाहिले नव्हते. अगदी तरुणपणात म्हणजे ज्यावेळी नुकताच बायफोकल वापरायला सुरुवात केली तेव्हाही हे स्वप्न पाहण्याची माझी हिंमत झाली

नव्हती. तसं म्हटलं तर विज्ञानाच्या कर्तृत्वशक्तीवर माझा विश्वास आहे, पण तरीही असं स्वप्न मी पाहण्याचं धाडस करत नव्हतो.

मी समाधान करून घ्यायचो की, ठीक आहे, आपण एकविसाव्या शतकात जन्माला आलोय, म्हणून असा चष्मा तरी आपल्याला वापरायला मिळतोय. इ.स.पूर्वी पन्नास वर्षांपूर्वीच्या काळात रोमन शोकांतिकांचा जनक सिनेकाने रोममधील सर्व उपलब्ध पुस्तकं हस्तलिखिते वाचून काढली होती. आणि तीही त्याचे डोळे अधू असताना. त्यावेळी अर्थातच चष्मा नावाचा प्रकार नव्हता, काचेच्या पाण्याच्या चंबूत पाणी भरून एका बाजूला हस्तलिखिताचा कागद ठेवायचा आणि चंबूच्या दुसऱ्या बाजूला डोळा लावायचा अशा प्रकारे तो वाचायचा, असं मी वाचलं होतं. जुन्या काळातील म्हणजे मागल्या शतकातील पाचव्या सहाव्या दशकांत तयार झालेल्या काही सिनेमात मी सिनेमातील सरदार एकाच भिंगाचा चष्मा डोळ्यांच्या खोबणीत खोचून समोरच्या माणसाकडे, विशेषतः स्त्रियांकडे रोखून पाहात आहेत अशी दृश्ये असायची. आता असा एका भिंगाचा चष्मा लावून आपल्याला वाचण्याची गरज पडत नाही ह्यावरच मी खूष होतो. थोडक्यात निदान गेल्या तीन चार हजार वर्षांपासून, म्हणजे सिव्हिलाईझ्ड जगातील मानवाला अधू दृष्टीचा शाप लागलेलाच आहे हे माहीत

असल्याने मी फारशी कूरकूर न करता, आणि चष्म्यापासून मुक्तीचे स्वप्न न पाहाता जगत होतो.

आता नेत्रतज्ञानेच मला सांगितलं की, तुमचे डोळे अधू आहेत, दोन प्रकारे. म्हणजे तुम्हाला जवळचंही स्पष्ट दिसत नाहीये, आणि दूरचेही स्पष्ट दिसत नाहीये. तेव्हा दोन्ही भिंगाचे, म्हणजे अंतर्गोल भिंगाचे आणि बहिर्गोल भिंगाचे नंबर तुम्हाला काढून दिले आहे. ही दोन्ही भिंगे लावलेला बायफोकल चष्मा तुम्हाला लावावा लागेल. तेव्हाही मी फारशी नाराजी दाखवली नाही. कारण सरळ होते, हे बाय फोकल चष्मे अस्तित्वात आले ते फ्रान्सिस बेकनमुळे. त्याचीही समस्या माझ्यासारखीच होती. पण त्यावेळी दोन्ही कांचा एकाच फ्रेममध्ये बसवायची पध्दत नव्हती. त्यामुळे त्याला दोन्ही चष्मे जवळ बाळगावे लागायचे. जवळचे बघण्याकरता एक चष्मा आणि दूरचे बघण्याकरता दुसरा चष्मा. ह्या चष्म्याची काढघाल करताना, आणि नको तो चष्मा लावला गेल्यामुळे होणाऱ्या मनस्तापामुळे तो असा वैतागला की त्यानं चक्क दोन्ही कांचा अर्ध्या अर्ध्या कापून हे दोन्ही अर्धगोल एका फ्रेममध्ये बसवण्याचा प्रयोग करून पाहिला. मग कालांतराने सुधारण होत आताचा बायफोकल तयार झाला. हे सर्व मला ज्ञात असल्याने बायफोकल तर बायफोकल, दूरचे आणि जवळचे दोन्ही बघू शकतो ना, अशी मी माझी समजूत घालत असे. तरीही चष्मा सतत डोळ्यावर,

म्हणजे नाकावर ठेवण्याचा उपदव्याप करायचा म्हणजे कशी सर्कस करावी लागते हे आजकाल सर्वांनाच माहीत आहे. पण चष्म्यापासून मुक्तता मिळण्याचे स्वप्न न पाहताही एक दिवशी माझी चक्क मुक्ती झाली, आणि तीही वयाची साठ वर्षे घालवल्यानंतर.

साधारणतः पस्तिसाव्या वर्षी चष्मा वापरायला सुरुवात केल्यानंतर विसरणं, सापडणं किंवा हरवणं , नवीन बनवणं, अशा प्रकारचा काळ व्यतित करत असताना, म्हणजे जगण्याचा रोजचा दिनक्रम नियमित चालू असताना, अनपेक्षितपणे माझी नजर सुधारली. छत्तिसाव्या वर्षापासून नाकावर येऊन बसलेला चष्मा नाकावरून काही दिवस खिशात, नंतर टेबलावर, नंतर फडताळातील फळीवर गेला आणि काही दिवसांनी तर निकामी झालेल्या परंतु ज्यांच्याशी दीर्घ सहवासामुळे आपलेपणाचे नाते निर्माण झालेले आहे अशा निर्जीव वस्तू जेथे जपून ठेवल्या जात होत्या त्या पेटीत माझा शेवटचा चष्मा जाऊन बसला. अशी पेटी, ट्रंक किंवा माळा किंवा काहीवेळा खोलीही आपल्या घरात असते, जेथे अशा निकामी झालेल्या वस्तुंचा साठा आपण करत असतो हे तर तुम्हाला माहीतच आहे. ह्यामध्ये दात पडून गेलेल्या कंगव्यापासून, आपण तेव्हा किती बावळट दिसायचो ह्याची कटू जाणीव देणारे फोटो अल्बम, आणि एक पाय तुटलेली खुर्ची,

तळाला भोक पडलेली कळशी, पांगळा झालेला पांगुळगाडा, अशा अनेक वस्तु ह्या ठिकाणी पोचतात. तसाच माझा चष्माही तेथे गेला, अर्थात चष्मा वापरणं सोडून चष्मा प्रत्यक्ष त्या खोक्यात जाईपर्यंत दोन वर्षांचा कालावधी गेला होता. कारण मनात शंका होती, माझ्या डोळ्यांनी झालेला बदल नाकारला, आणि माझी माझी बदललेली नजरिया परत मूळ पदावर आली तर!

पण त्या दिवशी अगदी अनपेक्षितपणे चष्मा न वापरता तुम्हाला जगता येईल असं नेत्रतज्ज्ञानं सांगितलं आणि माझी नजरीया चक्क बदलली. स्वतःकडे पाहण्याची, माझ्या भूतकाळाकडे पाहण्याची, जगाकडे पाहण्याची. आता नजरच बदलली तर बाहेरचं डोळ्यांनी दिसणारं जग बदलणार हे तर्कदृष्ट्या अटळच ना? आता ही नजर बदलणं ही बाब म्हणजे काही किरकोळ किंवा कमी महत्त्वाची नाहीये. म्हणूनच मी तिच्याविषयी लिहिणार आहे. संशयी स्वभावाच्या, द्वेषी स्वभावाच्या माणसाची तुलना कावीळ झालेल्या माणसांशी करतात. कावीळ झाली की डोळे पिवळे होतात, मग सर्व जगच पिवळे दिसू लागते. नजर बदलली की माणसाला दिसणारे जग आणि त्या जगाचा अर्थच बदलतो. आता माझी नजरिया बदलली तर ह्या बदललेल्या नजरियाची कहाणी सांगण्याच्या निमित्ताने बऱ्याच काही गोष्टी मी सांगेनही. परंतु माझ्या आयुष्याची आत्मकथा तुम्हाला वाचावी

लागणार नाही अशी खात्री बाळगा, तसं आश्वासन मी तुम्हाला देतो, ह्या आश्वासनावर भरवसा ठेवून (आश्वासनावर भरोसा ठेवता येत असता तर त्यांना आश्वासनं कशाला म्हणायचे? असा प्रश्न तुम्ही विचारू नका.) निर्धास्त पुढचा मजकूर वाचा.

तर वरच्या विवेचनावरून तुमच्या लक्षात येईल की, ही गोष्ट आहे दोन डोळ्यांची.किंवा नजरेची.

संध्याकाळची सात वाजण्याची वेळ होती. मी गांधीरोडच्या कोपऱ्यावरून स्टेशनरोडकडे वळलो. भारतातील लोकसंख्येने बऱ्यापैकी असलेले, थोडीफार सुधारणा झालेले कुठलेही गाव असेल तर तेथे गांधीरोड असतोच, आणि जेथे रेल्वेस्टेशन आहे त्या गावात स्टेशनरोडही असतो. तेव्हा ह्या दोन खुणांवरून माझं गाव ओळखण्याचा निरर्थक यत्न करू नका. तर मी रेल्वेस्टेशनकडे वळलो आणि समोरून येणाऱ्या रिक्षाच्या लाईटसचा प्रकाश माझ्या चष्म्याच्या काचांवर पडला, आणि दोन्ही काचा एकदम प्रकाशमान झाल्या, प्रकाशमान झालेल्या काचेपलिकडे काय आहे ते दिसेनासे झाले, मी भेदरलोच, मला माहीत होतं, माझ्या भोवती, अनेक माणसं आहेत, वाहाने आहेत, मागून पुढे जाताहेत, पुढून मागे येताहेत आणि माझे डोळे दिपलेत. चष्म्याच्या दोन्ही काचातून अनेक किरणं एकमेकाला बाजूला ढकलत, माझ्या बुबुळ सोडून भोवतीच गर्दी करत आहेत. एकाएकी पुढे टाकलेलं पाऊल अडखळलं, मी जागीच थांबलो. जागीच थांबून मी चष्मा काढला आणि हातात घेतला, त्या चष्म्याच्या कांचाना शर्टाच्या खालच्या शेवटच्या बटणाजवळील कापडाने खसाखसा पुसले, मग एक

डोळा बारीक करून काचेकडे पाहात असताना मला जाणवलं की, चष्मा न लावताही मला चार पाच फुटावरील माणसाचा चेहरा चांगलाच स्पष्ट दिसतोय. मी भोवताली नजर फिरवली आणि आश्चर्य म्हणजे मला बऱ्यापैकी दिसत होतं, निदान माझ्या अंगावर एखादी गाडी येईल आणि मी बेसावध राहीन, अशी शक्यता नाहीये अशी माझी खात्री झाली.. आणि त्याचवेळी माझ्या मागेच असणाऱ्या एका तरुणीने 'ए बाबा, चल ना पुढे, मध्येच थांबलाय?' असा एक फटका मारल्याने मी रहदारीच्या रस्त्यावर असल्याची जाणीव मला झाली. मी तसाच चष्मा हातात घेऊन चालत राहिलो. पुढच्या चौकात वळलो आणि दुसऱ्या रस्त्याला लागलो. रस्त्याच्या काठाकाठाने जरा सांभाळूनच चालत राहिलो आणि कुणावरही न आदळता सुखरूप घरी पोचलो. त्यादिवशी मी घरात देखील चष्मा न लावता आमच्या घरात ह्या खोलीतून त्या खोलीत हिंडत राहिलो.

माझ्या लक्षात आलं की गेल्या काही दिवसांच्या काळात, काही वेळा असंच आपण डोळ्यांवरचा चष्मा हातात घेऊन चालत होतो, आणि तरीही आपल्याला बरंच स्पष्ट दिसलं होतं. म्हणजे समोरून येणारी व्यक्ती बाप्या आहे की बाई हे तर समजत होतंच, पण वयस्क की तरुण हेही लक्षात येत होतं. मग माझ्या हेही लक्षात आलं की आज जे अनुभवलं ते काही पहिल्या प्रथमच नाही. गेल्या

काही दिवसांपासून ही समस्या आपल्याला सतावायला लागली होती. संध्याकाळी फिरताना समोरून कार किंवा रिक्शा आली तर हेडलाईटस्ची प्रकाशकिरणे चष्म्याच्या काचांवर पडून किरणं अशी विखुरायची की समोरचं दिसायचंच नाही. स्पष्ट आहे की सभोवतालच्या वस्तूंवरून येणारे प्रकाशकिरण चष्म्याच्या काचांतून माझ्या बुब्बुळांपर्यंत गेली तर मला हे जग दिसणार! पण त्याऐवजी हे किरण कांचेतून आरपार होऊन डोळ्यापर्यंत पोचण्याऐवजी विकेंद्रित होऊन फैलावली जाऊ लागले. मग डोळ्यांना दिसण्याऐवजी काचेवर चमकणाऱ्या प्रकाशानं डोळे दिपू लागले.

आता गेली वीस-पंचवीस वर्षे मी चष्मा वापरतोय. जेव्हा संध्याकाळच्या मंद प्रकाशात पाच सहा फूटावरील माणसाचा चेहराही मला धूसर दिसायला लागला, वर्तमानपत्र किंवा पुस्तक वाचताना बारीक आकाराची अक्षरे वाचणं मुश्कील व्हायला लागलं, डोळे दुखायला लागलं, डोकं चढायला लागलं, तेव्हा मनात म्हटलं, आपलं बालपण जसं लवकर हरवलं आपण, तसंच तारुण्याचंही झालेलं दिसतंय. चाळीशी तिशीतच अवतिर्ण झालीय. मग चष्मा घेतला बनवून. तेव्हापासून चष्मा सतत डोळ्यावर, जणू शरीराचा एक अवयवच झालेला. आणि आता बावीस तेवीस वर्षे सातत्याने चष्मा वापरल्यानंतर वयाच्या

साठाव्या वर्षी, संध्याकाळी रस्त्यातून चालताना मी चक्क डोळ्यांवरचा चष्मा काढून चालतोय. हा चमत्कारच, अप्रूपच.

मला वाटलं, चष्म्याच्या काचेवरील किरण परावर्तीत होतात, विकेंद्रीत होतात, ह्याचा अर्थ माझ्या डोळ्यांच्या काचा आणि चष्म्याच्या काचांत बेबनाव निर्माण झालेला दिसतोय. बहुधा आपल्या डोळ्यांचा नंबर वाढला असावा, आणि त्यामुळे चष्मा व डोळे ह्यांच्यातील वाढलेल्या विसंवादाचा हा परिणाम असावा.

दुसऱ्या दिवशी आमच्या चष्मेवाल्याला मी सकाळीच भेट दिली. त्यानं सांगितलं, "साठी आली की कित्येक जणांच्या डोळ्यांचे नंबर बदलतात. तज्ञाकडून नंबर तपासून घ्या." हे सांगताना अर्थात "तुम्ही एवढे वयस्क दिसत नाही" असंही तो म्हणाला हं. म्हणजे तो खरंच बोलत होता. तसा तो चष्मावालाही वेगवेगळ्या कमीजास्त जाडीच्या काचा डोळ्याला लावून योग्य नंबरची काच शोधून काढू शकत होता, पण त्यानंच सल्ला दिल्यामुळे मी नेत्रतज्ज्ञाच्या पुढ्यात जाऊन हजर झालो. डोळ्यात बॅटरीचा फोकस टाकून त्यानं डोळ्यांचं निरीक्षण केलं, मग स्टूलावर बसून एका यंत्राच्या काचेत डोकवायला सांगितलं, आणि दुसऱ्या बाजूनं तोही काचेच्या पलीकडून माझ्या डोळ्याला डोळा देऊन बघत बसला. मग त्या यंत्रातून माझं डोकं बाजूला करून, माझ्या

चष्मेवाल्याप्रमाणे डोळ्यावरील काचा बदलत त्यानं बाजूच्या भिंतीवरील बोर्डवरील अक्षरं वाचायला लावली. आणि अखेर पैश्याची पावती आणि तपासणीचा रिपोर्ट हाती देताना तो म्हणाला, "तुमचा डोळ्यांचा नंबर कमी झालाय. चष्मा बदलून घ्यावा लागेल."

चष्मा डोळ्यावर चढवून मी त्याच्याकडे काही क्षण निरखून पहात विचारलं, "नंबर कमी झालाय, म्हणजे नजर सुधारलीय? कसं शक्य आहे? हे कसं झालं?"

तो समजूतदारपणे हसला, तज्ज्ञांना अडाण्यांच्या अशा प्रश्नांना उत्तर द्यावीच लागतात, म्हणाला, "तीन कारणं संभवतात, एक तर साठी जवळ आली की काही जणांचा नंबर कमी व्हायला लागतो. पण हा बदल तात्पुरता असतो, काही काळानंतर नंबर परत वाढतो." मी मनात म्हटलं विझताना दिव्याची ज्योतही मोठी होती, ह्या नेत्रज्योतीचंही तसंच असेल. "दुसरी शक्यता की ह्या वयात नेत्रबिंदुही होण्याची शक्यता असते, त्यामुळंही नंबर कमी होतो, पण काही दिवसांत धूसर दिसायला लागतं. कॅटरॅक्ट ऑपरेशन करून काढावा लागतो. पण आता तरी तुमच्या कुठल्याच डोळ्यात कॅटरॅक्ट दिसत नाहीये." तो थांबला, मी दिलेल्या नोटा त्यानं छातीवरील आधीच फुगलेल्या खिशात कोंबल्या.

खुर्चीवरून उठत मी विचारलं " आणि तिसरं संभाव्य कारण?"

तो दाराकडे वळता वळता म्हणाला, "तुम्ही एवढ्यात डोळ्यांचे काही व्यायाम घ्यायला सुरुवात केली असेल किंवा एखादे औषध वापरायला सुरुवात केली असेल तरी असं होऊ शकतं!"

हे सत्य सांगणं एकूण त्याच्या फार जीवावर आलं होतं असं मला वाटलं. अन् असं सांगणं जीवावर येणे, वाईट वाटणं, सहाजिकही होतं ना? आता डॉक्टरकडे कुणीतरी आलाय, कानांविषयी काहीतरी तक्रार करतोय, डॉक्टरांना पैसे कमावण्याची संधी आली आहे, एक पेशंट मिळतो आहे, आणि डॉक्टरांना सांगावं लागलं की, तुम्हाला कानांना काहीही झालेलं नाही. तर हे सांगताना काय डॉक्टरांना आनंद वाटेल? बरं हा डॉक्टर पडला आय स्पेशालिस्ट, नाहीतर जनरल प्रॅक्टिशनरसारखं त्यानं ताबडतोब मला रेफरन्स देऊन दुसरीकडून अनेक मेडिकल टेस्ट रिपोर्ट आणायला लावले असते. पण हा तज्ञ आय स्पेशालिस्ट होता, आणि जरा जुन्या वळणाचा असावा, आणि काहीसा प्रामाणिक असावा.

नाहीतर हल्ली तर 95 वर्षे जगलेल्या पेशंटचा मेंदु पूर्णपणे कामातून गेला असेल, तो ज्यातून कधीच उठणार नाही अशा

कोमामध्ये गेला असेल तरी डॉक्टर यंत्र जोडून त्याचं हृदय चालू ठेवतात, आणि मग त्या यंत्राच्या साह्याने पेशंटच्या चालू राहिलेल्या हृदयाच्या प्रत्येक ठोक्याबरोबर डॉक्टरांच्या बीलाचा आकडा पुढे धावत राहतो. त्या वाढत्या बीलांच्या धास्तीमुळे पेशंटचे बील भरणाऱ्या गृहस्थाला हार्ट ऍटक येईल की काय अशी शक्यता निर्माण झाल्यावरच डॉक्टर हृदयाला झटके देणारे यंत्र बंद करतात. अर्थात त्याआधीच शरीरातील एकेका अवयवाने टूल्स डाऊन करायला सुरुवात केलेलीच असते. एक डोळा बंद झाला, एका हाताची संवेदना गेली, अशी प्रगती चालूच असते.

आता डॉक्टरीची ही नवी प्रथा रूढ होत चालली असल्यामुळे, माझ्या नेत्रतज्ञाला माझी नजरीया सुधारत आहे, आणि तीही काही नैसर्गिक रित्या किंवा काही व्यायाम घ्यायला सुरुवात केल्यामुळे, असं सांगणं जीवावरच येणार की! तेव्हा त्या सत्य बोलणाऱ्या तज्ञाला दोन हात जोडून, आणि मनातून साष्टांग नमस्कार घालून मी बाहेर पडलो.

खरं तर मला पहिलीच शक्यता जास्त आहे असं वाटत होतं. हे ऐकून एखादा मानसतज्ञ सर्व माणसांची हा पेसीमिस्ट (नैराश्यवादी), तो ऑप्टिमिस्ट (आशावादी) अशी विभागणी करत असेल तर तों मला पेसीमिस्टच ठरवेलं. अर्थात मी हे त्याचं म्हणणं

मान्य करणार नाही, त्याच्याशी वादही घालेन. पण हे ही खरं आहे की, सांप्रतकाळी जगात जे चाललं आहे ते पाहून हट्टाने आशावादी म्हणून तगून राहाणं फारच कठीण होत आहे. काळ मोठा कठीण आला आहे.

पेसीमिस्ट असो वा ऑप्टिमिस्ट त्यावेळी आपल्या डोळ्याला बहुधा मोतीबिंदू होण्याची सुरुवात झाली असावी असंच मला वाटत होतं. म्हणजे एकदोन वर्षांनंतर आपल्याला नेत्रशल्यकाराकडे जावं लागणार असंच मला वाटत होतं. पण तोपर्यंत तरी चष्मापासून मुक्ती झाल्याचा अनुभव घ्यावा ह्या मोहानं, मी रस्तावर आल्याबरोबर डोळ्यांवरील चष्मा काढून खिशात टाकला. डोळ्यांवर चष्मा न ठेवता खरं तर चुकल्या चुकल्यासारखं वाटायला हवं पण तसं होत नव्हतं. एक कारण म्हणजे चष्मा नसतानाही चष्मा डोळ्यावरच आहे असं भासत होतं. आणि चष्मा डोळ्यांवर नसतानाही कुठल्याही शहराच्या रहदारीच्या रस्त्यांवरून स्वतःचा जीव मुठीत धरून चालणाऱ्या इतर पादचाऱ्यासारखा मी ही चालू शकत होतो.

दुसऱ्या दिवशी चष्मेवाल्याकडे सकाळीच हजर झालो. त्यानं सगळं नीट ऐकून घेतलं, मग म्हणाला, "तुमचा नंबर कमी झालाय हे माझ्या लक्षात आलं होतं. त्याची कारणंही मला माहीत होती,

पण मी काही डॉक्टर नाही, नेत्रतज्ञ नाही. मी आहे केवळ तंत्रज्ञ. आता तुम्हाला माझा सल्ला आहे तुम्ही फक्त वाचण्याकरता चष्मा वापरा. तुम्ही कॉम्प्युटरवर काम करता, तेव्हा तुम्हाला त्यासाठी एक चष्मा देतो मी तुम्हाला. पण पुढील काळात अधुन मधून आपल्या डोळ्यांची तपासणी करत राह्यची. एकेक म्हणजे एकावेळी एक डोळा बंद करून भोवती बघायचं, जर डोळ्याच्या काचेवर धुरकटलेला डाग आहे असं जाणवलं तर ताबडतोब डॉक्टरकडे जायचं."

त्यानं चार पानांचं छापीव पत्रक माझ्या हातात दिलं, "हे वाचून त्याप्रमाणे वागा. वाटलं तर कुठल्याही चांगल्या नेत्रशल्यकाराकडे जा. त्या पत्रकावर कुठल्याही नेत्रशल्यकाराचं नाव नाही, हे लक्षात घ्या. लोकांनी आपल्या डोळ्यांची कशा प्रकारे काळजी घ्यावी हेच केवळ त्यात सांगितलं आहे. काही गडबड वाटली तर सरळ नेत्रतज्ञाकडे जायचं. माझ्याकडे यायची गरज नाही."

मी त्याचा निरोप घेऊन बाहेर पडलो. आता माझ्याकडे येऊ नका असं सांगणारा नेत्रतज्ञ भेटणं म्हणजे अघटीतच ना?

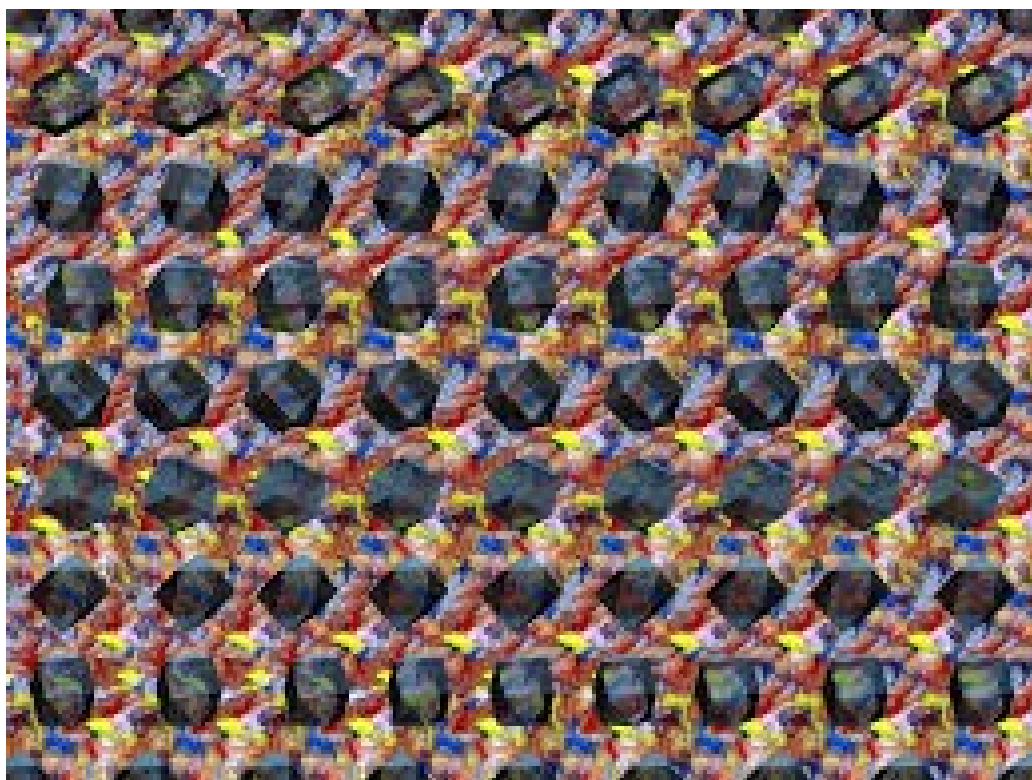
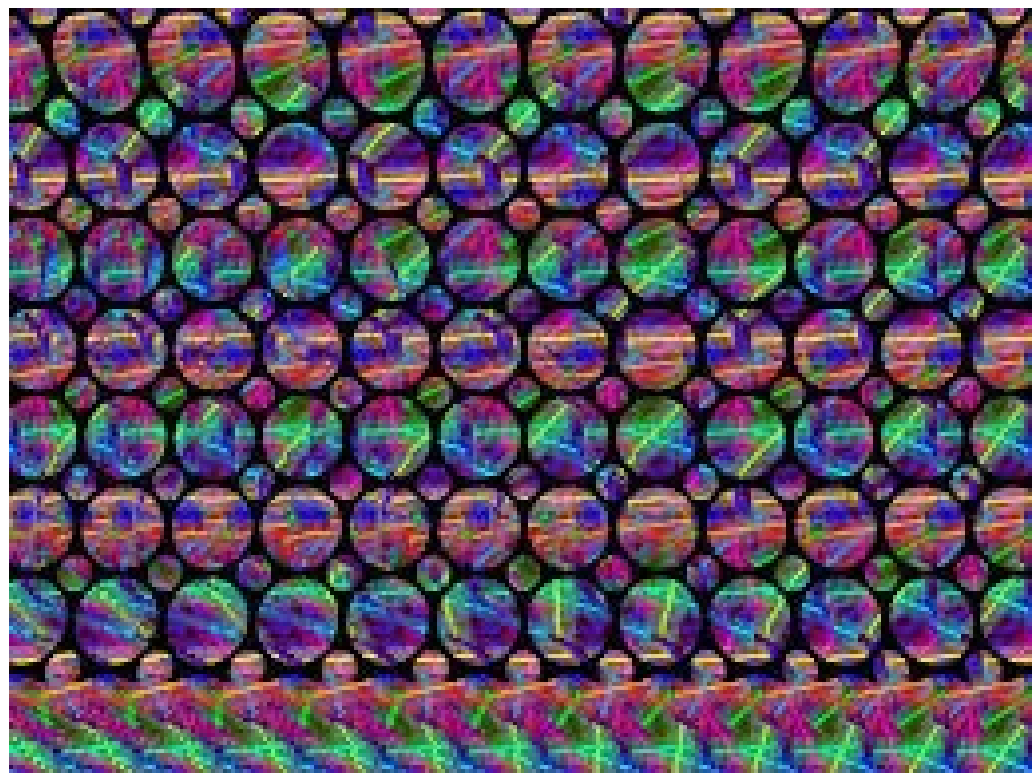
मी बाहेर पडलो, तसाच घरी न जाता भटकायला गेलो. डोळयावर चष्मा न ठेवता. मुक्ततेचा आनंद उपभोगत. मला खरोखरच चष्मा न लावता चांगलं दिसतं हे स्वतःपाशीच सिध्द करण्याकरता समोरून येणाऱ्या बघण्यासारख्या सर्वांकडे मी निरखून पाहात होतो.

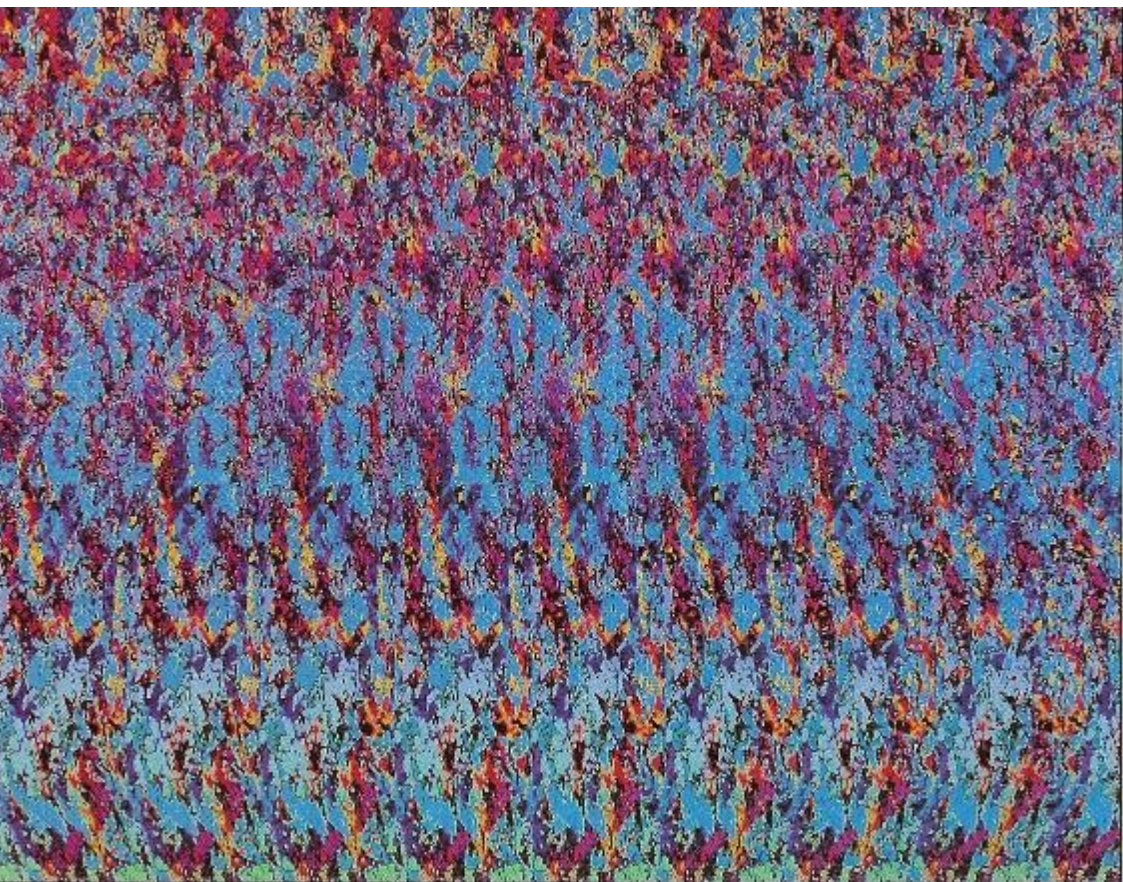
त्यानंतर दुसरी शक्यता लक्षात ठेवून पुढचे काही महिने आठवण झाली की, मी डावा डोळा बंद करून उजव्या डोळ्याने समोर बघायचो, मग उजवा डोळा बंद करून डाव्या डोळ्याने बघायचो, समोरचं दृश्य धूसर दिसत नाही ह्याची खात्री करून घ्यायचो. निदान दीड दोन वर्षे तरी माझा हा कार्यक्रम चालू होता. पण खरं म्हणजे मला मनात असं वाटत होतं की माझी नजरीया सुधारली ती मी घेत असलेल्या विशिष्ट डोळ्यांच्या व्यायामामुळे. पण आपण हा व्यायाम घेत आहोत ह्याची मला कधी जाणीवच झाली नव्हती. डॉक्टरांनी नजर सुधारण्याच्या कारणांतील तिसरं कारण सांगितल्यावर माझ्या लक्षात आलं होतं की मी तसा डोळ्यांचा व्यायाम काही दिवसापासून घेत होतो. पण मी असा

व्यायाम घेत आहे ह्याची मलाच जाणीव नव्हती. खरं तर तो एक अपघातच होता.

त्याचं असं झालं, मी लेखक असलो तरी पोटाकरता डीटीपीही करायचो. लेखकांपैकी बहुसंख्य प्राध्यापक का असतात, ह्याचं कारण प्राध्यापकांना साहित्य कळत असल्यानं साहित्य निर्मिती करता येते हे नसून, साहित्यिकांना जगण्यासाठी इतर धंदे करावे लागतात हे आहे, असं माझं मत आहे. तर ह्या व्यवसायात अनुभवी झाल्यावर कॉम्प्युटरच्या स्क्रीनसेव्हरवर स्कॅन केलेली डिजिटल चित्रं, फोटो टाकता येतात हे माहीत झाल्यावर चांगलं चित्र दिसलं की स्कॅनरमध्ये स्कॅन करून स्क्रीन सेव्हर म्हणून वापरण्याचा नादच मला लागला होता.

त्या काळात सायकॉलॉजीवरील एक पुस्तक आमच्या घरी आलं. त्या पुस्तकाच्या कव्हरवर स्टिरिओग्रॅमची कलर इमेज वापरली होती. कव्हरच्या आतल्या बाजूला ह्या स्टिरिओग्रॅमबद्दल माहिती होती आणि ही इमेज कशी पाह्यची ह्याबद्दल काही सूचनाही होत्या.

आता तुम्ही म्हणाल, ही स्टिरीओग्रॅम ही काय भानगड आहे?
काही गोष्टी समजावून सांगणं अशक्य असतं. अर्थात अशक्य
गोष्टीसुद्धा शक्यतेच्या कक्षेत आणण्याची माणसाची नेहमीच
धडपड चालू असते. म्हणून तर विज्ञानानं एवढी प्रगती केलीय.
विज्ञानांनंच कशाला अध्यात्माच्या क्षेत्रातही हे झालं आहे. आत्मा
म्हणजे काय? हे सांगणं अशक्य आहे असं म्हणत, प्राचीन
ऋषींनीही ना इति, ना इति म्हणून आत्माचं रूप समजावून
सांगण्याचा प्रयत्न केलाच होता की नाही? आता जे दिसत नाही,
जे ऐकू येत नाही, ज्याचा स्पर्श होत नाही, हे नाही आणि ते नाही
असं वर्णन त्यांनी केलंच का नाही? तसं स्टिरीओग्राम म्हणजे काय
ह्याची वैज्ञानिक व्याख्या मी येथे देतोच, पण त्याचा फारसा उपयोग
होणार नाही. स्टिरीओग्राम ही देखील अनुभवण्याची बाब आहे, ती
बुद्धीनं समजून घेण्याची बाब नाही. तर या आधीच्या पेजवरचा
स्टिरीओग्रॅम बघा. आता ही जी काय प्रतिमा आहे ना त्यात
तुम्हाला काय दिसतंय? नको, उत्तर देण्याची घाई करू नका. कारण
इथं प्रथमदर्शनी जे दिसतंय ते तसं नाहीये, हे लक्षात घ्या. दिसतं तसं
नसतं हे स्टिरीओग्रॅमच्या बाबतीत सत्य आहे. पण हे वर्णनही
शंभर टक्के खरं नाही. दिसतं तसं नसतं ह्या वर्णनापेक्षा जे दिसतं ते
असतंच पण ह्याहून आणखी काहीतरी वेगळेही असतं असं वर्णन
स्टिरीओग्रॅमचं करावं लागेल.

प्रथमदर्शनी झालेलं दर्शन हे फसवं असतं ह्या सत्याचा साक्षात्कार तुम्हाला हल्ली रोजच्या जीवनातही येतो. चमकदार, काळेभोर केशसंभार डोक्यावरच नव्हे तर ओठांवरही मिरवणारा राजबिंडा तरूण पांच सहा दिवसांनी पाहिला तर दुरंगी मिशा आणि डोकं घेऊन तुमच्यासमोर येतो. तळाला पांढरी छटा, मध्ये पिवळंसर, लालसर छटा, आणि वर काळी. अजूनतरी कातडीच्या आत घुसून, केसाच्या मुळातच जाऊन केसांचा रंग मुळापासून बदलणारं तंत्र वैज्ञानिकांनी शोधून काढलेलं नाही. पण तरीही आपला चेहरा सुंदर देखणा करण्यासाठी पार्लर्सला भेट देणाऱ्या स्त्रीपुरुषांची संख्या वाढत चालली आहे हे आपल्याला माहीत आहेच. लग्नाच्या आदल्या दिवशी ब्युटी पार्लर्सला भेट देऊन आलेली आपली प्रिया लग्नानंतर दुसऱ्या दिवशी सकाळी झोपली असताना कशी दिसते ह्याचा अनुभव घेतल्यावर काही नववरांचे डोळे नक्कीच उघडत असतील. पण ते सोडा, विषयापासून फार दूर जाणं योग्य नाही.

तर मी म्हणत होतो की स्टिरिओग्रामचं असंच असतं तिथे प्रथमदर्शनी जे दिसतं ते तसं नसतं. म्हणून स्टिरिओग्राम कसा पहायचा ह्याची सूचना स्टिरिओग्राम कर्त्यानं कुठे तरी दिलेली असते. तर असा स्टिरिओग्राम मी एका सायकॉलॉजीच्या कव्हरवर

पाहिला. लेखकानं आतल्या पानावर दिलेल्या सूचनांप्रमाणे मी स्टिरोओग्राम पाहिला. खालील दोन सुचना उदारणार्थ देत आहे.

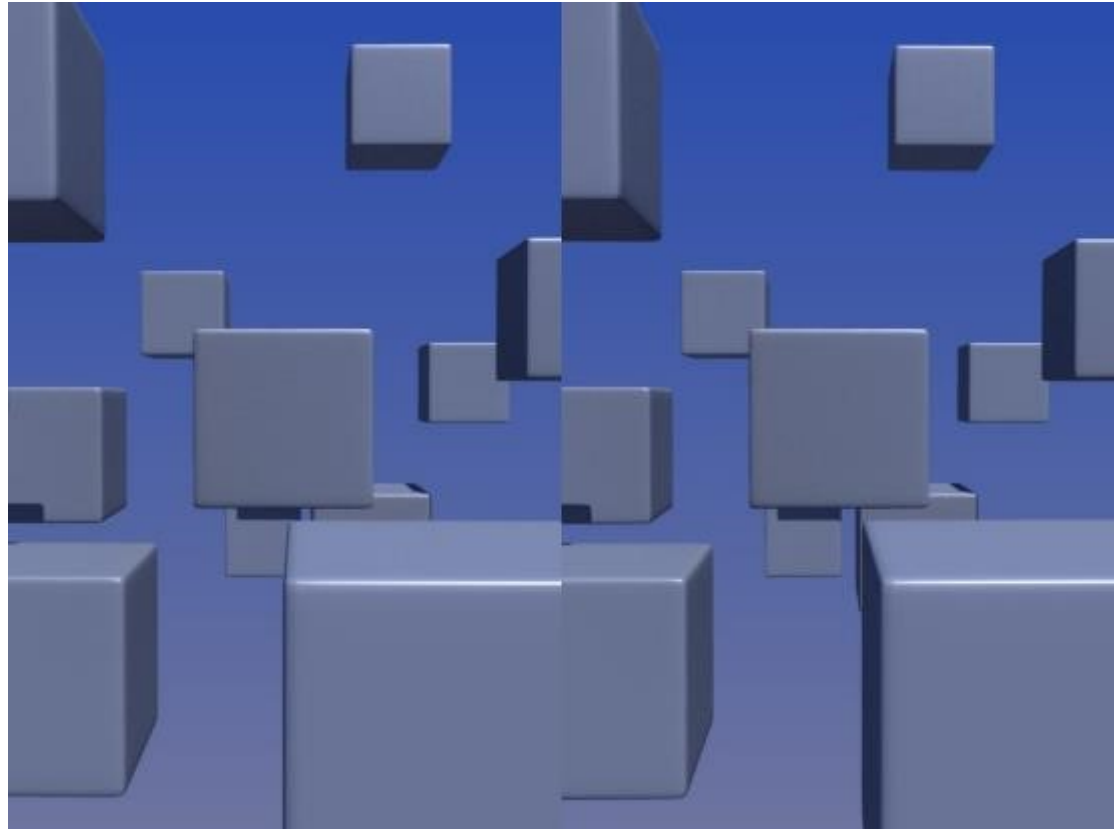
1) चित्राला डोळ्यांपासून साधारणतः एक - दिड फुटांवर धरा. मग चित्रावरील नजर न ढळवता चित्र न हलवता, कल्पना करा की तुम्ही चित्रांपलिकडे पाहात आहात, दृष्टी चळू न देता पाहात राहा,

2) चित्राला डोळ्यांपासून साधारणतः एक - दीड फुटांवर धरा. तुमची नजर चित्रावर केंद्रीत करा, मग दृष्टी ढळू वा चळू न देता चित्र हलके हलके तुमच्या डोळ्यांपासून दूर नेत जा.

तुमच्या डोळ्यांना ही ट्रीक साधली तर काही क्षणात प्रथमदर्शनी दिसणाऱ्या चित्रातून दुसरेच एक त्रिमिती चित्र दिसायला लागेल आणि तुमच्या ओठातून 'आ..' असा ध्वनी बाहेर पडेल. मी तो अनुभव घेऊन मोहित झालो. ताबडतोब कव्हरवरील स्टिरीओग्राम स्कॅन करून ती प्रतिमा मी डेस्कटॉपवर घेतली. (आता कॉम्प्युटरच्या युगात डेस्कटॉप, ,डाटा, इंटरनेट, स्क्रीन सेव्हर, कर्सर हे शब्द तुम्हाला माहीत नसले तर तसं कुणाला सांगून तुम्ही विसाव्या शतकातील आहात हे सिध्द करून स्वतःची इमेज खराब करू नका.)

मग कुणीतरी कागदांवर लिहिलेला डाटा कॉम्प्युटरमध्ये एन्टर करताना कंटाळा आला की, मी हा स्टिरीओग्राम स्क्रीनवर आणून

त्याच्याकडे पाह्यला सुरुवात केली. थोडासा खुलासा करतो, तेव्हा मी स्वतः काम्प्युटरवर लेखन करायचोच, पण दुसऱ्या काही पुरोगामी मासिकांसाठी डी.टी.पी.देखील करायचो. त्यामुळे दुसऱ्यांनी लिहिलेला मजकूर मला टाईप करावा लागायचा, आणि काही काही वेळा हा मजकूर असा भयानक असायचा की, तो टाईप करताना माझ्या शरीराला आणि मनालाही थकवा यायचा. थोडक्यात मला सांगायचंय की, कॉम्प्युटरवर काम करता करता मी अधुनमधून कॉम्प्युटर स्क्रीनवरील वॉलपेपर इमेज पाहू लागलो.

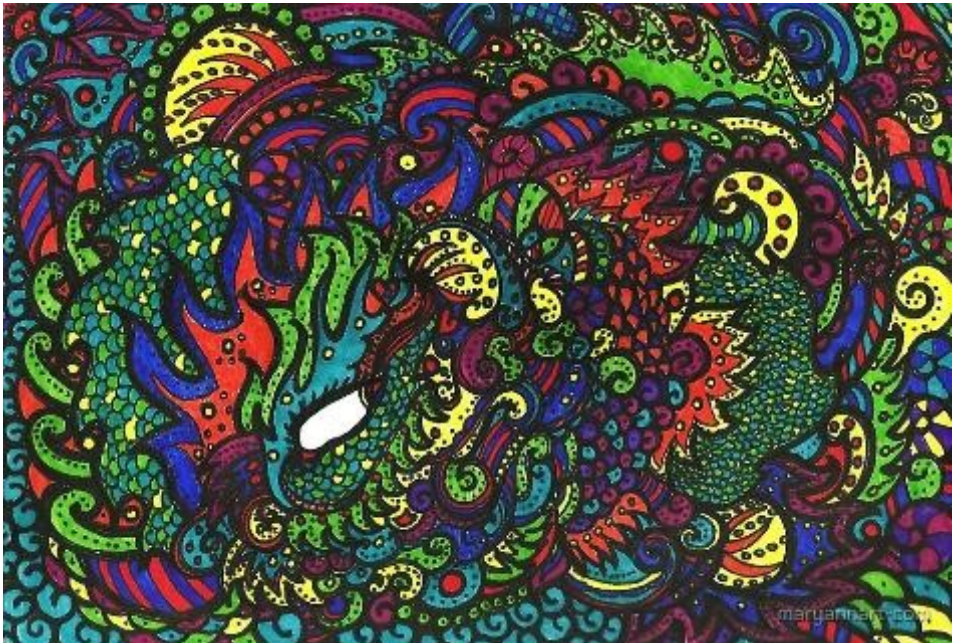
अशा प्रतिमा पाहाताना, म्हणजे केवळ प्रथमदर्शनी जेवढं दिसतं तेवढं तर असतंच पण त्याशिवायही वेगळं काहीतरी असतं अशी ती स्टिरीओग्रॅम प्रतिमा पाहाताना माझ्या मनात प्रश्न निर्माण झाला, हे चित्र तर तेच आहे, बघणारा मी तोच आहे, माझे डोळे तेच आहेत, पण एकच चित्र आपण वेगळ्या प्रकारे का पाहू लागतो. हा चमत्कार कोण घडवतो, आपला मेंदु की आपले डोळे?

प्रथमदर्शनी दिसणारी प्रतिमा जाऊन त्रिमिती प्रतिमा दिसू लागते तेव्हा नेमके काय होते ह्याचं निरिक्षण मी करू लागलो. एका क्षणाला मला प्रथमदर्शनी दिसणारी प्रतिमा दिसत असायची आणि दुसऱ्याच क्षणाला त्रिमिती प्रतिमा अवतिर्ण व्हायची. मला असं अस्पष्ट जाणवायचं की माझ्या डोळ्यातच काही तरी फरक होतो आणि प्रतिमा वेगळ्या प्रकारे दिसायला लागते.

डोळ्यांमध्ये निश्चित बदल काय होतो हे उमजावं म्हणून मग मी ह्यात आणखी एक प्रकार सुरू केला. डेस्कटॉपवर त्रिमिती प्रतिमा दिसू लागली की माझी नजर, स्क्रीन वरून काढून खिडकीतून रस्त्यापलिकडे दिसणाऱ्या बिल्डींगकडे फिरवत असे. काही क्षण समोरच्या बिल्डींगकडे टक लावून पाहिल्यावर मी परत नजर स्क्रीनवर आणत असे. माझा उद्देश एवढाच होता की, नेहमीच्या नजरेने बघणं आणि त्रिमिती प्रतिमा दिसावी म्हणून

वेगळ्या नजरेनं बघणं ह्यात काय फरक आहे, हे जाणून घ्यावं. कृपया लक्षात घ्या की, मी समोरच्या बिल्डींगच्या भिंतीकडे पाह्यचो, भिंतीमध्ये असलेल्या खिडक्या, आणि खिडक्यांमधून दिसणाऱ्या आतील दृश्यांना मी बघायचो नाही.

काही दिवसांनी माझ्या लक्षात आलं की वरील दोन्ही सूचनांचा मतितार्थ एकच होता, नजर एका बिंदूवर एकाग्र करायची नाही. समाधीचा अभ्यास करायला ज्योतीवर वा समोरच्या मुर्तीवर, प्रतिमेवर नजर केंद्रीत करायला सांगतात, येथे मात्र नजर केंद्रीत न करता विकेंद्रित करायची आहे. इंग्लीशमध्ये सांगायचं तर फोकस न करता डीफोकस करायची आहे. आपल्या नजरेत काय बदल होतो हे शोधून काढण्याच्या नादात मी रोजच दिवसांतून सात आठ वेळा तरी हा प्रयोग करीत असे.

नेत्रतज्ञांने मी काहीतरी डोळ्यांचा व्यायाम घेत असलो पाहिजे आणि म्हणून माझी नजर सुधारली असावी असा अंदाज व्यक्त केल्यावर माझ्या लक्षात आलं की हाच व्यायाम माझी नजर सुधारायला कारणीभूत झाला असावा. काय होत असावं ह्याचा अंदाजही मला आला. सतत एका बिंदूवर नजर केंद्रीत केल्यामुळे डोळ्यांच्या स्नायूवर सातत्याने ताण येत असावा, जेव्हा नजर डीफोकस करतो तेव्हा हे स्नायू रिलॅक्स होत असावेत, ढिले पडत असावेत, त्यामुळेच नजर सुधारत असावी, असा शोध मला लागला.

मग अनेक वर्षांपूर्वी धुळे जिल्ह्यातील शहादा तालुक्यात श्रमिक संघटनेबरोबर काम करताना आलेला एक अनुभव मला आठवला.

त्यावेळी कुरंगी नावाच्या गांवात मी वरचेवर जात असे. त्या भागातील संघटनेचे ते मजबूत आधार असलेले गाव होते. त्यामुळे तेथे जाऊन तेथील तरुण पोराना घेऊन मग जवळपासच्या दुसऱ्या गावांना भेट द्यायला जायचं असा माझा शिरस्ता होता. संघटनेच्या कार्यालय असलेल्या शहाद्यापासून 15-16 किलोमिटरावरील

खेतीयापर्यंत बसने जायचं, मग पुढचे 2॥ - 3 किमी. अंतर पायीपायी जायचं. गावात जाताना हा बैलगाडी रस्ता गावाच्या अलिकडे पाऊणएक किलोमिटरावर नाल्यात उतरत असे आणि परत वर चढत असे.

गावात शिरताना गावाच्या बाहेरच्या सीमेवर असणाऱ्या झोपडीशी पोचलो की मी झोपडीच्या दाराशी बसलेल्या अपंग रघूबाबाशी काही वेळ गप्पा मारीत बसत असे. मग गावात घुसत असे. रघूबाबांचे पाय अंधू होते. त्यामुळे एकदा भाकर खायला घातली की त्याची सून वा मुलगा त्याला झोपडीच्या दाराशी आणून ठेवत असत, मग संध्याकाळपर्यंत तो तेथेच बसलेला वा आडवा पडलेला असायचा. पहिल्या एकदोन भेटीतच माझ्या लक्षात आलं होतं की, रघूबाबांचं बसल्याबसल्या दृष्टीसमोर पसरलेल्या कित्येक चौरस किलोमिटरां भूभागाकडे लक्ष असतं. त्याच्या नजरेसमोर असलेल्या गावच्या शिवारातील कुठल्याही शेतात गुरू घुसलं की तो त्या शेताच्या मालकाच्या नावांन, किंवा गुराखी पोराच्या नावाने बोंब मारून त्यांना सावध करत असे.

एका दिवशी मी रस्त्यानं येताना खाली नाल्यात पाण्यात पाय बुचकळून चांगला वीसपंचवीस मिनिटं रेंगाळत राहिलो होतो. त्यादिवशी रघूबाबांजवळ पोचल्याबरोबर त्यानं नाल्यात कोण

भेटलं होतं अशी चौकशी केली आणि माझ्या लक्षात आलं त्याच्या नजरेच्या टप्प्यात घडणारी प्रत्येक गोष्ट त्याच्या लक्षात येते. मग मी त्याच्या शेजारी बसून त्याच्या चेहऱ्याकडे, विशेषतः नजरेकडे बघायचो. समोरील दृश्यावरून त्याची सतत नजर फिरत राहात असावी अशी काहीशी माझी कल्पना होती. पण माझ्या लक्षात आलं की तो संथ नजरेनं समोर बघत असायचा, कुठंच तो बघत नसायचा, त्याची नजर जणू शून्यात लागलेली असायची, आणि तरीही त्या परिसरात काही हललं की त्याच्या लक्षात यायचं.

तेव्हा ह्या रघूबाबांच्या ह्या नजरेबद्दल मला काहीतरी वेगळं वाटलं होतं, अस्पष्ट जाणवलं होतं. पण त्यावर मी फारसा विचार केला नव्हता. परंतु माझ्या बदललेल्या नजरीयांचा विचार करताना मला तो प्रसंग आठवला. मग मला असं वाटलं की रघूबाबांचं वय साठीच्या वर जाऊनही तो दिडदोन किमीच्या परिसरातील हालचाल बघू शकत असे ह्याचं कारण त्याची विशिष्ट प्रकारे बघण्याची पध्दतीच असावी. मग माझ्या हेही लक्षात आलं की, रघूबाबा अशिक्षित होता, ज्याला आपण निरक्षर म्हणतो असा होता. वाचणाऱ्या माणसाला अक्षरं वाचण्याकरता, मजकूर वाचण्याकरता नजरेला एक शिस्त लावावी लागते, बारीक शब्दांवर नजर केंद्रित करावी लागते, एवढेच नाही तर एका अक्षरांवरून दुसऱ्या अक्षराकडे, एका शब्दाकडून दुसऱ्या

शब्दाकडे, एका ओळीवरून खालच्या ओळीवर अशी नजर सरकवत जावे लागते. दिवसांतून सात आठ तास वाचनाच्या माणसाला, म्हणजे झोपेचा वेळ सोडून दिवसातील निम्मा वेळ नजरेला एका जागी केंद्रीत करणाऱ्या माणसाची नजर सतत फोकस असणं सहाजिकच आहे. परंतु अशी एकटक बघणारी, फोकसड् नजर नैसर्गिकही नाही हेही लक्षात घेतलं पाहिजे. ग्रामीण भागातील माणसांची नजर बहुतांशी बऱ्याच वयापर्यंत तेज राहाते ह्याचं हेच कारण असायला हवं. ह्याउलट वाचनाच्या, लिहिणाऱ्या, सूक्ष्मदर्शकातून सूक्ष्म प्रतिमा निरखणाऱ्या बुद्धीवंतांना चाळीशी लावावी लागते ह्याचंही कारण हेच असावं. थोडक्यात एका बिंदुवर नजर केंद्रीत करणं ही डोळ्यांची नैसर्गिक सहजावस्था नाही असं मनात आल्यावर मला पक्ष्यांची, विशेषतः घर, गिधाड, ससाणा ह्यासारख्या शिकारी पक्ष्यांची आठवण झाली. हे पक्षी आकाशात विहार करताना जमिनीवर बिळाबाहेर येऊन पळापळ करणाऱ्या उंदीराचं पिल्लू कसे शोधत असतील? झुडपांचा, गवताचा आधार घेऊन वावरणाऱ्या सापाकडे घारीचं लक्ष कसं जात असेल? आकाशात तरंगत राहून खालील विस्तिर्ण भूप्रदेशाचा एक एक भाग हे स्कॅन करीत असतील का?

मग बेडूक, सरडे, पाली ह्यासारख्या प्राण्यांना त्याचं भक्ष जेव्हा हालचाल करते तेव्हाच ते आपल्या उपयुक्त भक्ष असल्याचे

त्यांना कळते असे कुठेतरी मी वाचले. मग पावसाळ्यात ट्यूबलाईटजवळील भिंतीवर अनेक पावसाळी किडे येऊन स्थिरावतात, पण ह्या किड्यांची भक्षण करणारी पाल सर्वच किड्यांना भक्ष करू शकत नाही. पालीच्या अगदी तोंडाशी जरी एखादा कीडा असेल, आणि त्यानं काहीही हालचाल केली नाही, तर पाल आरामात आपली दिशा बदलून त्याला सोडून दुसऱ्याच्या शोधात का जाते ह्याचा उलगडा मला झाला. म्हणजे तिच्या भक्षाने हालचाल केली तरच त्या किड्याची बॉडी लॅनवेज तिला समजते, आणि आपल्या भक्षावर ती झडप घालते. आकाशात हिंडणारे घर, गरूड, ससाणा, बाजसारखे पक्षी त्यांच्या दृष्टीच्या टप्प्यात येणाऱ्या सर्वच क्षेत्रावर सहजदृष्टी टाकत असावेत आणि कुठे भक्ष्य असण्याची शक्यता दाखवणारी हालचाल झाली की ताबडतोब ह्या पक्षी आपली नजर त्या विशिष्ट स्थानाकडे वळवत असावेत असं माझ्या लक्षात आलं.

आणखीही एक गोष्ट मला आठवली, आणि तिचा वेगळाच अर्थ माझ्या लक्षात आला.

ट्रेकिंग करणाऱ्यांना माहीत आहे की, दमझाक करणारी, आणि खालच्या दरीची खोली दाखवून पुढचे पाऊल उचलताना हृदयाची धडकन् वाढवणाऱ्या पाऊलवाटेवरून सर्वात उंच स्थानापर्यंत

पोचले की, पहिला आनंद सुखरूप वर पोचल्याचा लाभतोच, परंतु त्यानंतर खरं समाधान असतं भोवतालचा विस्तिर्ण प्रदेश निरखण्यात. अनेक मैलांपर्यंत आपली नजर पोचत असते, पायाशी रंगीबेरंगी आकारांचे तुकडे विखुरलेले असतात, आणि ह्या विस्तिर्ण भूप्रदेशाकडे आपली नजर लागलेली असताना, एकाएकी झाडीमध्ये लपलेल्या रोडवरून सरकणारी कार आपले लक्ष वेधून घेते. खरं तर आपल्याला तेथे रोड आहे ह्याचीही जाणीव नसते, आणि कारचा वा तत्सम वाहानाचा शोध आपण निश्चितच घेत नसतो, तरीदेखील कित्येक स्क्वेअर किलोमिटर पसरलेल्या त्या दृश्यात ती लहानशी कार आपलं लक्ष वेधून घेते. त्यावेळी आपण समोरचं दृश्य आपण स्कॅन करत नसतो, कुठल्यातरी एका बिंदुवर आपली नजर रोखून हळूहळू ती विशिष्ट दिशेने सरकत नेऊन प्रत्येक इंचनइंच आपण तपासत नसतो, आणि तरीही वहानाची, किंवा प्राण्याची हालचाल आपलं लक्ष वेधून घेते. कारण आपली नजर त्यावेळी कुठेच केंद्रित झालेली नसते. कुठेच फोकस झालेली नसते. पण त्याचमुळे डोळ्यासमोरील विस्तिर्ण भूप्रदेशाचा आपण सहज शोध घेऊ शकतो.

थोडक्यात मी अशा निष्कर्षावर आलो की, आपली डिफोकस नजर हीच डोळ्यांची सहजावस्था आहे, नजरेला एका विशिष्ट बिंदुवर केंद्रीत करणं ही नैसर्गिक अवस्था नाही. आपण जेव्हा

लिखित भाषेचा, म्हणजे अक्षरांचा उपयोग ज्ञानसंग्रहाकरता, ज्ञानसंपादनाकरता, आणि संवादाकरता करायला लागलो त्यावेळीच ही नजर केंद्रीत करण्याची, बुबुळाकडून कागदाच्या मैदानावर सैनिकासारखी ड्रील करून घेण्याची गरज निर्माण झाली, आपण आपल्या बुबुळांना राईट टर्न, क्वीक मार्च अशी कमांड द्यायला लागलो, किंवा उर्दू वाचतांना लेफ्ट टर्न, क्वीक मार्च अशी ऑर्डर सोडायला लागलो. आणि एनसीसीमधील कॉलेजीयन्सना किंवा मिलीटरीतील जवानांना पेरड ग्राऊंडवरील ही ड्रील किती थकवणारी, आणि ताण निर्माण करणारी असते ह्याची चांगलीच कल्पना आहे. डोळ्यांचेही तसेच होत असणार ह्यात काही शंकाच नाही. विशेषतः साक्षर, बुद्धीवादी लोकांच्या डोळ्यांना तर ही ड्रील निश्चितच थकवणारी असणार. परिणाम तिसाव्या वर्षी चाळिशी लागणे हाच होणार.

मग मी वेबवर स्पेक्स ह्या शब्दाला पकडून वाट दिसेल त्या वाटेनं जायला सुरुवात केली.

आणि पहिल्या काही तासातच मला ऑस्ट्रेलियातील एका नेत्रतज्ञाचं दर्शन झालं. मिस्टर एक्स नावाच्या ह्या नेत्रतज्ञाचे मत आहे की, चाळीशीमुळे नजर कमी झाली की त्यावर उपाय म्हणून चष्मा लावण्याचा हा प्रकार म्हणजे जगातील चष्माउत्पादक आणि

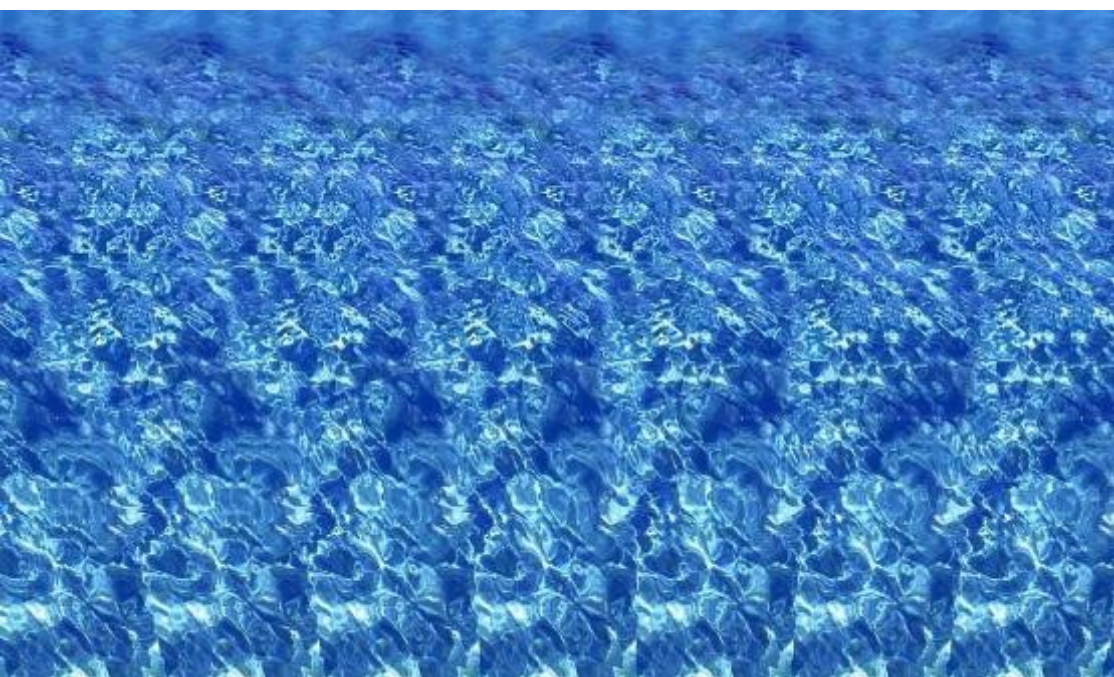
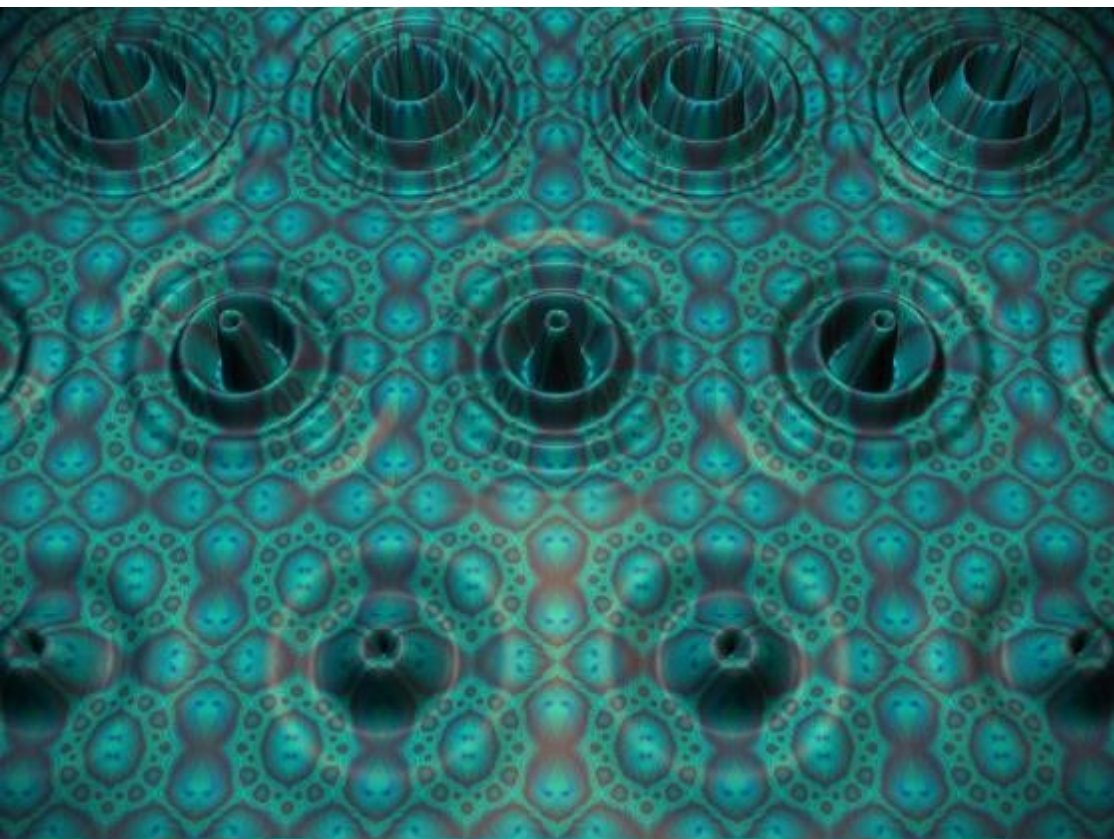
नेत्रतज्ञ ह्यांचे कटकारस्थान आहे. ह्या तज्ञांचं असं आग्रही म्हणणं आहे की चष्मा डोळ्यांमध्ये निर्माण झालेले व्यंग घालवू शकत नाही, कित्येक प्रसंगी तर ह्या व्यंगाचा दुष्परिणामच वाढवतो. डोळ्यांचा योग्य प्रकारे उपयोग करण्याचं धडे देण्याऐवजी, डोळ्यांचा योग्य पध्दतीने वापर करून हे व्यंग कमी करण्याऐवजी नेत्रतज्ञ डोळ्यांचा दोष कायम करतात, किंवा वाढवतातही. आपला हा निष्कर्ष नेत्रतज्ञांसमोर आणि जगासमोर ठेवण्यासाठी ऑस्ट्रेलियातील नेत्रतज्ञांच्या सेमिनारमध्ये त्यानं आपला निबंध वाचायचा ठरवले, त्याप्रमाणे त्यानं त्यांची परवानगीही मागितली. प्रथम कमिटीनं त्याला परवानगी दिलीही, कदाचित त्यांनी त्यावेळी केवळ त्याचे क्वालिफिकेशन पाहिले असावे, किंवा तो काय मांडणार आहे ह्याच्या सिनॉप्सीसवर त्यांनी धावती नजर टाकली असावी. मग तो काय मांडणार आहे हे लक्षात आल्यावर कमिटीनं आपलं निमंत्रण मागे घेतले आणि त्यानां असं काहीतरी भलतं सलतं मांडण्याची संधीही मिळू नये म्हणून प्रयत्न सुरू केले. हे महाशयही हट्टी होते, जागतिक पातळीवरील इतक्या दीर्घकालापासून अस्तित्वात असलेले ह्या कटकारस्थानाचा पर्दाफाश करण्यासाठी, आणि चष्म्याबद्दल असलेली अंधश्रद्धा उखडून लावण्यासाठी त्यांनी सुप्रीम कोर्टाकडे धाव घेतली, आणि सुप्रीम कोर्टाने त्यांचं म्हणणं ऐकून सेमिनारच्या व्यवस्थापनाला

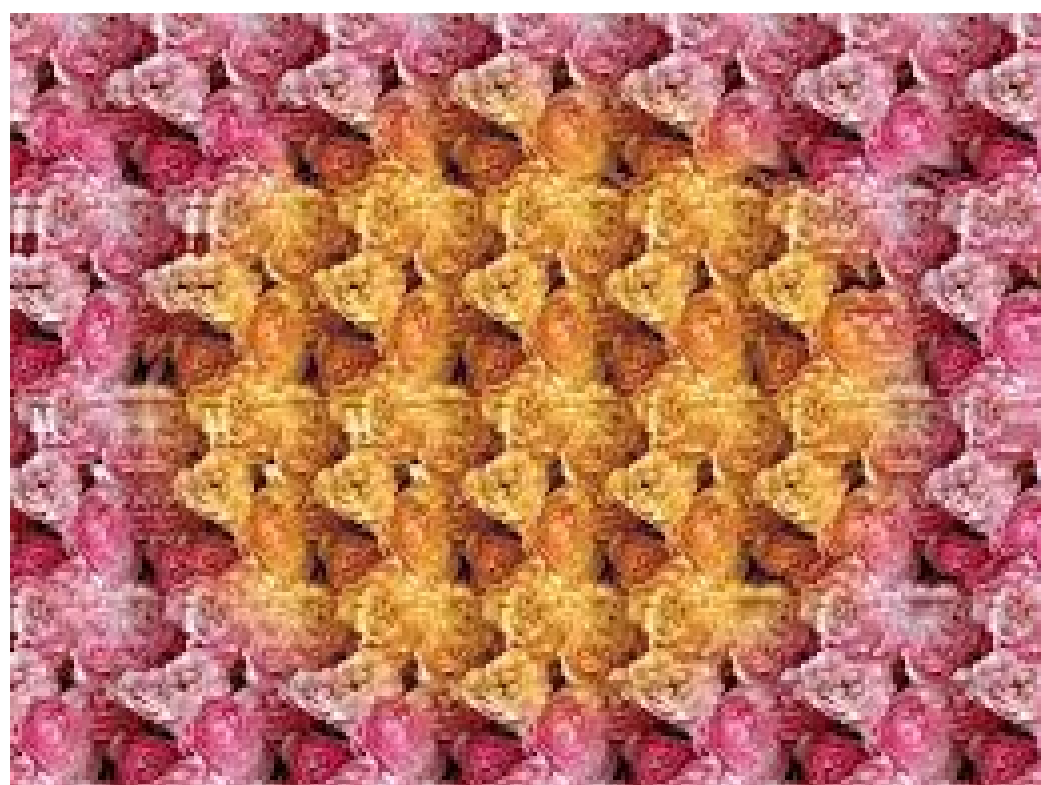
त्याला वक्ता म्हणून बोलावणं भाग पाडलं, आणि त्याचा पेपरचं बाकायदा वाचन व त्यावर चर्चा झाली पाहिजे असं फर्मान काढलं.

हे वाचल्यावर माझं धाडस आणि विश्वासही काहीसा वाढला. मी माझ्या मित्रांच्या मुद्दामून लक्षात आणून देऊ लागलो की, जवळ जवळ वीस वर्षे सातत्याने चष्मा लावणारा मी हल्ली चष्मा लावत नाही. आणि तरीही ह्या मित्रांना रस्त्याने मी ओळख दाखवतो, त्यांच्या लहानमोठ्या पायच्या असलेल्या जिन्यावरून मी सहजतेने आणि काहीसा गतीनेही वरखाली उतरतो, थोडक्यात माझी नजरीया बदलली आहे हे त्यांच्या लक्षात आणून देण्याचा प्रयत्न करत होतो. वेबवर ह्याशिवाय अनेक स्टिरिओग्राम्स फ्री अव्हेलेबल असतात, ते डाऊनलोड करून घेता येतात, हेही माझ्या लक्षात आलं. मग त्यातील काही स्टिरिओग्राम्सचे प्रिन्ट आऊट काढून मी घरामध्ये डोळ्याच्या उंचीवर सहज नजरेत येतील अशा प्रकारे लावले.

माझ्या मनात असाही विचार चमकून गेला की, ज्याप्रमाणे दिवसातून आठ-आठ तास ड्रील करणारा सैनिक इतरवेळी चालतानाही पेरडग्राऊंडवर असल्यासारखा चालतो, तसंच सातत्याने पुस्तकं वाचणाऱ्या डोळ्यांच होत असणार, आणि हे जर खरं असेल तर डोळ्यांना नवीन डीफोकस अवस्थेची सवय लावणं

देखील शक्य आहे. घरामध्ये जागोजागी स्टिरीओग्राम्स लावून संधी मिळाली की मी डोळ्यांना डिफोकस स्थितीत आणू लागलोच, पण डिफोकस अवस्थेतच नजर स्टिरिओग्रामवरून बाजूला घेऊन एकूण जगाकडेच आपण तशा नजरेनं पाहू शकतो का हे अजमावण्याकरता मी प्रयोगही सुरू केले. मग एका क्षणी माझ्या लक्षात आलं की, ज्याला आपण शुन्यात नजर लावणं म्हणतो ते दुसरं काही नसून डोळ्यांना डिफोकस करणंच आहे. मला अशीही शंका आली की, समाधी अवस्था प्राप्त करण्यासाठी एका बिंदूवर डोळ्यांना फोकस करून दीर्घकालपर्यंत तशाच अवस्थेत ठेवण्यातून अखेर डोळे थकून डिफोकस होत असावेत.

मधल्या काळात माझी साठी उलटून सहा सात वर्षे झाली आहेत. अगदी बारीक अक्षरं वाचण्यासाठी क्वचित मला चाळीशीचा चष्मा म्हणजे प्रतिमा एन्लार्ज करणाऱ्या भिंगाचा उपयोग करावा लागतो, विशेषतः संध्याकाळच्या प्रकाशात तशी गरज भासते. परंतु बाकी भोवतालचं जग बघताना मला अजूनही काहीही समस्या येत नाही. दूरपर्यंत मी व्यवस्थित बघू शकतो. अजूनतरी मला नेत्रबिंदूचा त्रास झालेला नाही, तशी काही लक्षणंही दिसत नाहीयेत. माझी दृष्टी अजून पुरेशी चांगली आहे. कदाचित मी जर जास्त काळ माझी नजर डीफोकस ठेवण्याचा प्रयत्न करत राहिलो, तर डिफोकस नजरेने, नजरिया बदलल्याने भोवतालचे जगाचे वेगळे दर्शनही मला होईल.

पण इतक्या वर्षांच्या काळात लागलेली वाचनाची लत मी सोडू शकत नाहीये. शिवाय मी लेखक असल्याने आपण काय लिहित आहोत ते वाचल्याशिवाय मी लिहू शकत नाही. त्यामुळे वाचनाकरता तरी मला दृष्टी फोकस करावीच लागते. मी कॉम्प्युटरवर लेखन करतो, दिवसातील सहा ते आठ तास मी स्क्रीनकडे नजर लावून बसलेला असतो. आणि हे गेली निदान दहा

वर्षे तरी चाललेले आहे, तरीही माझी नजर चांगली शाबूत आहे. अर्थात एक आहे की, अजूनही मी स्क्रीनवर अधुनमधून डोकावणाऱ्या स्टिरिओग्रामकडे नजर डिफोकस करून पाहात असतो. बहुधा माझा कॉम्प्युटर घरात अशा जागी असतो की, स्क्रीनवरून नजर काढून मी खिडकीतून बाहेर दूरवर लावू शकतो. नजरेला अधेमधे रिलॅक्स होण्याची संधी मी देत असतो. त्यामुळेही हे असेल. पण कधीकधी मला असं वाटतं की, पोटापाण्याकरता आणि शौकाकरता डोळ्यांना फोकस करण्याची गरज कमी करण्यात मी यशस्वी झालो, आणि एकूणच माझ्या नजरेचा स्वभावधर्म मी बदलला, थोडक्यात जर माझी नजर बराच काळ शून्यात लागू लागली, जेव्हा लिखित भाषेचा शोधच लागला नव्हता, त्यावेळी आपले पूर्वज ज्या प्रकारे जंगलावर, भोवतालच्या विश्वावर कटाक्ष टाकत असतील तसं मी पाहू लागलो तर.. तर माझ्या भोवतालचे जग मला निश्चितच वेगळे, अधिक आकर्षक, अधिक रंगीबेरंग दिसू लागेल. ते जग म्हणजे कदाचित जगाचे वास्तव दर्शन असेल. पण तसे नसेल तरीही काय बिघडतंय? हल्लीच्या काळात वास्तव पहाणेही किती तापदायक प्रकार आहे हे आपण पाहातोच आहोत ना?

या विषयावरील अधिक माहितीसाठी व डोळ्यांचे व्यायाम करण्यासाठी
खालील साइट्स उपयुक्त आहेत.

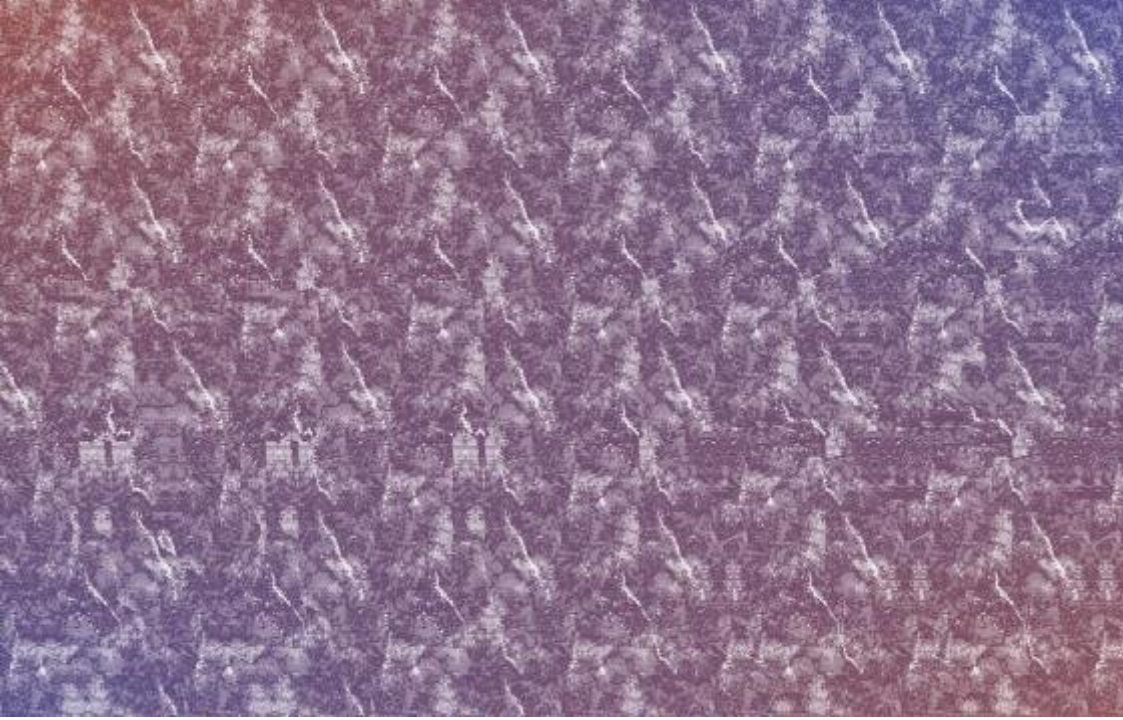
(लेखनकाल २००५)

<https://www.easystereogrambuilder.com/how-stereograms-work>

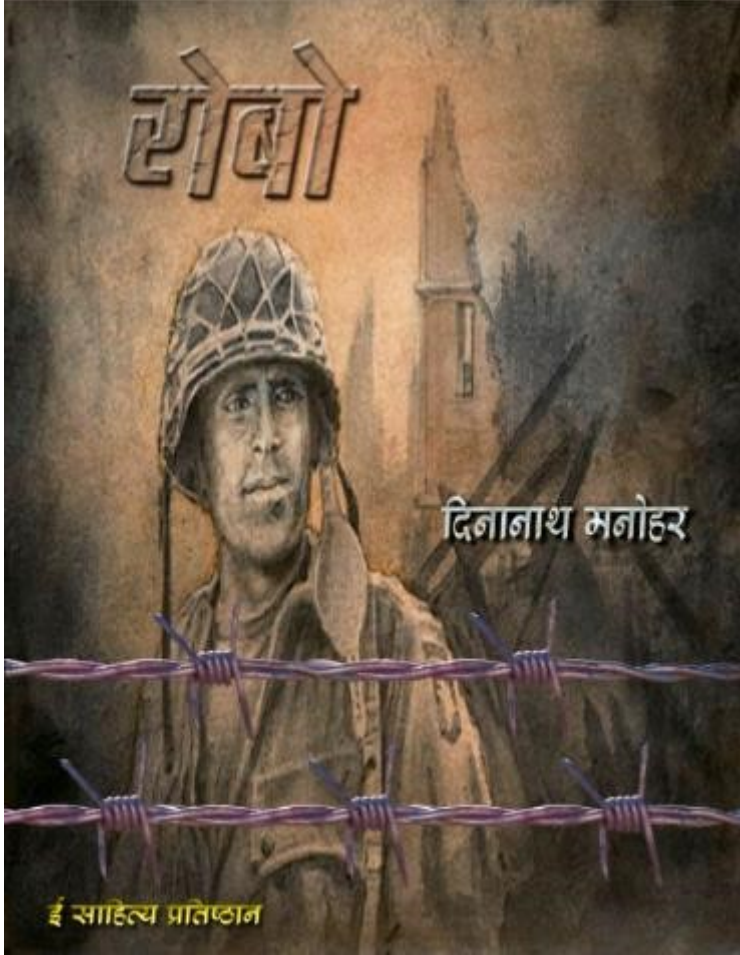
www.eyetricks.com,

<http://geometricon.com>

http://www.hidden-3d.com/how_to_view_stereogram.php

दिनानाथ मनोहर यांचे ई साहित्यतर्फे प्रकाशित पहिले पुस्तक
कृपया कवरवर एकदाच क्लिक/टॅप करा. पुस्तक उघडेल.

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे तेरावे वर्ष.

दिनानाथ मनोहर यांचे हे दुसरे पुस्तक.

दिनानाथ मनोहर हे मराठी साहित्यातील एक सुप्रसिद्ध नाव. १९७५ साली त्यांची पहिली कादंबरी प्रकाशित झाली त्याआधीपासून ते लिहीत आहेत. त्यांची अनेक पुस्तके विविध भारदस्त प्रकाशनगृहांतर्फे प्रकाशित झाली आहेत. नवीन लेखकांना ते मार्गदर्शन करतात. तसेच सातपुड्यातील आदिवासी भागात त्यांचे कार्य गेली पन्नासेक वर्षे सुरू आहे. त्यांच्या पुस्तकांना विविध प्रकाशकांकडून मागणी असते. परंतु तरूण वाचकांपर्यंत पोहोचण्याच्या दृष्टीने ते काही पुस्तके ई साहित्यकडे प्रकाशनासाठी देतात.

दिनानाथ मनोहर यांच्यासारखे ज्येष्ठ लेखक आपली पुस्तके ई साहित्यच्या माध्यमातून जगभरातील मराठी वाचकांना विनामूल्य देतात. असे लेखक ज्यांना लेखन हीच भक्ती असते. आणि त्यातून कसलीही अभिलाषा नसते. मराठी भाषेच्या सुदैवाने गेली दोन हजार वर्षे कवीराज नरेंद्र, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांपासून ही परंपरा सुरू आहे. अखंड. अजरामर. म्हणून तर ई साहित्यवर दिनानाथ मनोहर(२ पुस्तके), शंभू गणपुले (नऊ पुस्तके), डॉ. मुरलीधर जावडेकर (९ पुस्तके), डॉ. वसंत बागुल (१७ पुस्तके), शुभांगी पासेबंद (८ पुस्तके), अविनाश नगरकर (४ पुस्तके), डॉ. स्मिता दामले (७ पुस्तके), डॉ. नितीन मोरे (२६ पुस्तके), अनील वाकणकर (९), अनंत पावसकर(४), मधू शिरगांवकर (६), अशोक कोठारे (बारा हजार पानांचे महाभारत),

श्री. विजय पांढरे (ज्ञानेश्वरी भावार्थ), मोहन मद्रण्णा (जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक३), संगीता जोशी (आद्य गझलकारा, १६ पुस्तके), विनीता देशपांडे (७ पुस्तके) उल्हास हरी जोशी(६), नंदिनी देशमुख (५), डॉ. सुजाता चव्हाण (८), डॉ. वृषाली जोशी(१७), डॉ. निर्मलकुमार फडकुले (१९), CA पुनम संगवी(४), डॉ. नंदिनी धारगळकर (८), अंकुश शिंगाडे(५), आनंद देशपांडे(२), निलीमा कुलकर्णी, अनामिका बोरकर असे अनेक ज्येष्ठ व अनुभवी, कसलेले लेखक ई साहित्याच्या द्वारे आपली पुस्तके लाखो लोकांपर्यंत विनामूल्य पोहोचवतात.

अशा साहित्यमूर्तींच्या त्यागातूनच एक दिवस मराठीचा साहित्य वृक्ष जागतिक पटलावर आपली ध्वजा फडकवील याची आम्हाला खात्री आहे. यात ई साहित्य प्रतिष्ठान एकटे नाही. ही एक मोठी चळवळ आहे. अनेक नवनवीन व्यासपीठे उभी रहात आहेत. त्या त्या व्यासपीठांतून नवनवीन लेखक उदयाला येत आहेत. आणि या सर्वांचा सामूहिक स्वर गगनाला भिडून म्हणतो आहे.

आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं 'इ'ये ।

दृष्टादृष्ट विजये । होआवे जी ।

